

Reaktywowanie duszpasterstwa w diecezjach żytomierskiej i kamienieckiej. Materiały źródłowe Kurii Diecezjalnej w Łucku 1941-1945, wybór, wstęp i opracowanie M. Dębowska, Rzeszów 2010, Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Rzeszowie, ss. 277 + mapa.

Publikacja składa się z wprowadzenia, części: I. Lata okupacji niemieckiej, II. Okres rządów sowieckich, III. Starania katolików o duszpasterzy, Sprawozdania kanclerza Kurii Diecezjalnej w Łucku, aneksu, wykazu dokumentów i skrótów, indeksu osobowego i miejscowości. Całość zamyka mapa diecezji łuckiej, kamienieckiej i żytomierskiej.

Książka zawiera dokumentację zgromadzoną w latach 1941-1944 w kancelarii Kurii Diecezjalnej w Łucku, która aktualnie jest przechowywana w Ośrodku Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL. Jest to głównie korespondencja pisana bądź drukowana w języku polskim, niemieckim, łacińskim, rosyjskim i ukraińskim.

W pierwszej części *Okres okupacji niemieckiej (1941-1943)* przedstawione zostały dokumenty ukazujące duszpasterstwo przy granicy z USRR, w diecezjach żytomierskiej i kamienieckiej. Taka forma działalności duszpasterskiej księży z diecezji łuckiej pojawiła się natychmiast po przesunięciu się wojsk niemieckich w głąb ZSRR w 1941 r. Okres niemieckich rządów charakteryzował się indywidualnymi inicjatywami poszczególnych duchownych, ponieważ okupacyjne władze niemieckie nie wyraziły zgody na zorganizowane duszpasterstwo. Opublikowane zostały więc dokumenty księży: Józefa Kuczyńskiego, Bogumiła Oraczka TJ, Franciszka Olenia, Waleriana Głowacza i Faustyna Lisickiego. Biskup łucki Adolf Szelażek podjął wysiłki w celu reaktywacji zorganizowanego, stałego duszpasterstwa na terenie przygranicznych diecezji, jednak zakończyły się one niepowodzeniem. W publikacji znalazły się więc dokumenty dotyczące księży: Stanisława Dobrzańskiego, Henryka Dyakowskiego, Jana Zagórskiego oraz Władysława Bukowińskiego. Nadto ukazano działalność proboszcza i dziekana z Równa ks. Ludwika Syrewicza, który pomagał duchownym wyruszającym na Wschód.

Druga część *Okres rządów sowieckich*, zawiera dokumenty obrazujące starania biskupa łuckiego Adolfa Szelażka, odbudowy struktur duszpasterskich w diecezjach żytomierskiej oraz kamienieckiej. Tę część oraz poprzednią, pierwszą kończą dokumenty dotyczące niezrealizowanych zamierzeń duszpasterskich, planowanych przez władze diecezji łuckiej czy też poszczególnych księży.

Trzecia część *Starania katolików o duszpasterzy*, zawiera korespondencję władz diecezji łuckiej w okresie okupacji niemieckiej i sowieckiej, ze świeckimi

przedstawicielami wspólnot parafialnych starających się o przysłanie do nich duszpasterzy.

Podsumowaniem publikacji jest sprawozdanie kanclerza Kurii Diecezjalnej w Łucku ks. Jana Szycha z sierpnia 1945 r, przeznaczone dla Stolicy Apostolskiej. Pismo to powstało w związku ze staraniami o zwolnienie biskupa Adolfa Szelażka z więzienia w Kijowie.

Książka Marii Dębowskiej jest niezwykle cennym wydawnictwem. Autorka przez publikację 155 dotychczas nieznanych dokumentów, wprowadza do obiegu naukowego niezwykle ważne archiwalia.

G. Bujak ks., *Synody diecezjalne kościoła katolickiego w Polsce w latach 1922-1931. Organizacja i problematyka uchwał*, Kielce 2010, Wydawnictwo JEDNOŚĆ, ss. 281 + płyta DVD zawierająca wersję elektroniczną książki.

Publikacja składa się z wykazu skrótów, wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, streszczenia w języku angielskim oraz bibliografii.

Książka jest pierwszą próbą całościowego spojrzenia od strony historycznej na polskie synody diecezjalne w okresie międzywojennym. W II Rzeczypospolitej miało miejsce 16 synodów, z których 13 odbyło się w latach 1922-1931, a pozostałe trzy w 1938 r. W opracowaniu poddano analizie jednak tylko synody z pierwszego okresu ponieważ wykazywały duże podobieństwo między sobą zarówno w zakresie procesów przygotowawczych oraz podejmowanej problematyki. Odbiegały pod tym względem od synodów z końca lat 30 -tych. Synody zwołano po długiej przerwie trwającej niekiedy 200 lat. Ich zadaniem było uporządkowanie sytuacji w diecezjach polskich po okresie rozbiorów i usunięcie negatywnych zjawisk, odmiennych w poszczególnych zaborach. Głównym celem synodów było stworzenie ram prawnych dla działalności Kościoła w nowych warunkach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości.

W rozdziale pierwszym *Organizacja i przebieg synodów*, Autor przedstawił synody dwudziestolecia międzywojennego na tle tradycji synodalnej w Kościele powszechnym w XIX i początkach XX wieku. Nadto ukazał przygotowania do synodów, ich zwoływanie i przebieg oraz wytworzoną przez nie dokumentację m.in. statuty.

Rozdział drugi *Normy dotyczące organizacji i funkcjonowania struktur i instytucji diecezjalnych* ukazuje postanowienia synodalne dotyczące organizacji struktur kościelnych, systemu kontroli w diecezjach oraz funkcjonowania biskupa ordynariusza, kapituł katedralnych i kolegiackich, kurii diecezjalnych oraz sądów kościelnych i seminariów duchownych. Nadto przedstawione zostały funkcje urzędu dziekańskiego oraz model funkcjonowania parafii.

Rozdział trzeci *Duchowieństwo i świeccy - wzajemne relacje* omawia ideał świętości kapłańskiej i sposoby służące jego realizacji według statutów synodalnych. Autor pokazuje również na duży nacisk w postanowieniach synodalnych na życie osobiste duchowieństwa oraz jego relacje w ramach hierarchicznej struktury Kościoła.

Rozdział czwarty *Kierunki i formy działalności duszpasterskiej* omawia uwa-

runkowania przemian, które dokonały się w duszpasterstwie na przełomie XIX i XX wieku. Autor przedstawił także postanowienia synodalne dotyczące sprawowania sakramentów i pogrzebu kościelnego. W postanowieniach wspomniano również o nabożeństwach parafialnych, oraz misjach i rekolekcjach. Ważne miejsce w statutach poświęcone było kaznodziejstwu i nauczaniu w Kościele oraz nauczaniu religii w szkole. Na końcu Autor omówił postanowienia synodalne dotyczące tercjarstwa oraz bractw i inne stowarzyszeń religijnych.

Ostatni, piąty rozdział *Problematyka społeczno-polityczna* analizuje przyczyny i cele kościelnej akcji społecznej wg synodów. Autor omawia decyzje synodalne dotyczące działalności oświatowo-wychowawczej i dobroczynnej Kościoła. Analizuje stosunek Kościoła do organizacji społeczno-ekonomicznej i związków zawodowych. Na koniec przedstawia zagadnienia polityczne, przed którymi stał ustawodawca synodalny.

B. Czaplicki ks., *Katolicka działalność dobroczynna w Rosji w latach 1860-1918*, Warszawa 2008, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, ss. 377 + 47 fotografii.

Publikacja składa się z: wykazu skrótów, bibliografii, wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, skorowidzu imiennego oraz geograficznego a także streszczenia w języku polskim, rosyjskim i włoskim. Książkę wieńczą aneksy oraz fotografie.

Autor pisząc o katolickiej działalności dobroczynnej w Rosji carskiej, nie uwzględnił całego terytorium tego państwa sprzed 1917 r. Zajął się jedynie terenami Rosji, położonymi na wschód od granicy, która istniała pomiędzy Rzeczpospolitą Obojga Narodów i Rosją do 1772 r. Chociaż dobroczynność katolicka była mocno rozwinięta na ziemiach włączonych do Rosji w XVIII i XIX w., zwłaszcza przy klasztorach, to jednak uległa ona stopniowej likwidacji wraz z tymi placówkami. Na ziemiach właściwych Rosji, takich tradycji właściwie nie było. Państwo posiadało monopol na tego typu działalność i tylko imperator mógł wydać zgodę na prowadzenie prywatnej działalności filantropijnej. Zmiana tego stanu prawnego nastąpiła w 1862 r., kiedy to przekazano prerogatywy zatwierdzania towarzystw dobroczynnych ministrowi spraw wewnętrznych. Autor kończy swoje badania na roku 1918. Data ta stanowi ostateczny kres istnienia i funkcjonowania kościelnych placówek dobroczynnych, znacjonalizowanych i fizycznie zniszczonych przez bolszewików. Katolicy w omawianym okresie byli liczną diasporą, składającą się z byłych zesłańców lub też osób poszukujących możliwości kształcenia i pracy oraz ich potomków. Również katolickie duchowieństwo pochodziło z ziem, na których katolicy mieszkali od wieków, a więc spoza terenu etnicznej Rosji.

Rozdział pierwszy *Uwarunkowania społeczno-polityczne katolickiej działalności dobroczynnej w Rosji carskiej*, poświęcony został omówieniu sytuacji społeczno-politycznej Rosji w drugiej połowie XIX i na początku XX w. Autor scharakteryzował działalność dobroczynną w Rosji w tym okresie by na tym tle przedstawić warunki działalności katolickich ośrodków dobroczynnych. Nadto omówił

inicjatywy społeczne i oświatowe, które zakładali i prowadzili katolicy w Rosji.

Rozdział drugi *Katolickie organizacje dobroczynne*, stanowi przegląd działających komitetów i towarzystw dobroczynnych w Rosji carskiej. Autor skupił się na organizacjach skierowanych do obcokrajowców oraz Towarzystwach Dobroczynności działających w Petersburgu i innych miastach Rosji. Dodatkowo przedstawiona została działalność Konferencji św. Wincentego á Paulo.

Rozdział trzeci *Działalność katolickich dobroczynnych placówek oświatowych (1860-1914)*, omawia funkcjonowanie kościelnych placówek szkolnych w Petersburgu oraz innych miejscowościach Rosji. Ukazane są również szczegółowo placówki opiekuńczo-wychowawcze działające w Petersburgu i okolicach. Do całości oglądu Autor opisał także ważniejsze zakłady tego typu, działające w różnych częściach Rosji.

Rozdział czwarty *Działalność dobroczynna ukrytych zgromadzeń zakonnych w Rosji (1860-1909)*, szczegółowo ukazuje pracę Sióstr Rodziny Maryi, Sióstr św. Józefa z Chambéry, zgromadzeń tzw. honorackich oraz w mniejszym stopniu działalność innych zakonów.

Rozdział piąty *Działalność dobroczynna w warunkach zagrożenia (1910-1914)*, opisuje problemy i zagrożenia w działalności dobroczynnej ukrytych zgromadzeń zakonnych. Autor nadto ukazał działalność władz carskich, które inwigilowały funkcjonujące ośrodki dobroczynne oraz poszukiwały pracujących duszpastersko księży jezuitów.

Ostatni rozdział, szósty *Katolicka działalność dobroczynna w Rosji w czasie pierwszej wojny światowej (1914-1918)*, zajmuje się schyłkowym okresem funkcjonowania ośrodków dobroczynnych w Rosji. Autor przedstawił dzielność Towarzystw Dobroczynności w czasie pierwszej wojny światowej oraz rewolucji bolszewickiej. Omówił również funkcjonowanie Towarzystw Pomocy Ofiarom Wojny (1914-1918). Nadto ukazał działalność dobroczynną ukrytych zgromadzeń w czasie wojny. Na koniec opisał działalność oświatową organizacji dobroczynnych oraz przeobrażenia działalności dobroczynnej w okresie wojennym i rewolucyjnym.

Publikacja ks. B. Czaplickiego, jest pierwszą tak szczegółową pracą na temat katolickiej działalności dobroczynnej w imperium carskim, która ukazała się dotychczas w Polsce. Na podkreślenie zasługuje fakt skorzystania przez Autora podczas swej pracy z licznych archiwaliów polskich i rosyjskich, zarówno proweniencji kościelnej jak i państwowej.

Dzieje diecezji włocławskiej, tom 1. Średniowiecze, red. A. Radziwiński, Włocławek 2008, Oficyna Wydawnicza LEGA Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, ss. 254 (z licznymi zdjęciami w tekście).

Diecezja włocławska nie doczekała się do tej pory syntetycznego opracowania swoich dziejów. Do tej pory ukazywały się tylko artykuły przedstawiające wyniki badań nad niektórymi aspektami jej historii. Pierwszy projekt powstania publikacji o dziejach diecezji włocławskiej został ogłoszony w latach 60. XX w. przez ks. prof. S. Librowskiego. Planował on wydanie dwutomowej monografii

historycznej diecezji wrocławskiej. Niestety zamierzenia tego nie udało mu się zrealizować. Dopiero inicjatywy Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, w 2005 r. powstał zespół historyków, którzy zajęli się opracowaniem przeszłości diecezji wrocławskiej. Monografia, która powstała jest pierwszym tego typu syntezą o diecezji wrocławskiej. Dzieło ukazuje różne obszary funkcjonowania diecezji wrocławskiej od początków jej powstania, aż do soboru trydenckiego.

Książkę otwiera artykuł R. Biskupa *Powstanie, ustrój i organizacja diecezji*. Autor przedstawił początki założenia diecezji, jej przynależność metropolitarną oraz granice. Nadto opisane zostało uposażenie biskupstwa wrocławskiego oraz organizacja terytorialna diecezji obejmująca archidiakonaty, dekanaty, parafie i oficjalaty.

M. Bilska-Ciećwierz w artykule *Instytucje życia religijnego* opisała kapitułę katedralną wrocławską, kapituły kolegiackie w Kruszwicy oraz funkcjonujące w diecezji zakony.

W artykule A. Radziwińskiego, *Wizytacje, synody i ustawodawstwo synodalne*, przedstawiona została działalność wizytacyjna i ustawodawcza biskupów wrocławskich.

Ks. W. Kujawski w artykule *Duchowieństwo* zajął się szczegółowo poszczególnymi grupami tego stanu: biskupami wrocławskimi, najbliższymi jego współpracownikami, duchownymi kapituły, klerem parafialnym i duchowieństwem zakonnym.

A. Radziwiński w rozdziale *Wierni. Religijność*, zajął się praktykami sakramentalnymi oraz uczestnictwem we mszy św. przez wiernych diecezji wrocławskiej w średniowieczu.

J. Pakulski w artykule *Pieczenie instytucji kościelnych i duchowieństwa*, przedstawił zagadnienie sfragistyki kościelnej w diecezji wrocławskiej.

E. Pilecka, A. Błażejewska, w rozdziale *Dzieje sztuki*, omówiły różne kwestie odnoszące się do twórczości artystycznej, która powstawała w kręgu hierarchów kościelnych tj. biskupów i kapituł, w środowiskach klasztornych oraz parafiach miejskich i wiejskich.

Ostatni rozdział autorstwa ks. J. Nowaka, *Liturgia i muzyka*, przedstawia zachowane księgi liturgiczne z diecezji wrocławskiej do soboru trydenckiego (rękopiśmienne mszały, graduały i brewiarze). Omówiona została również liturgia w średniowiecznej katedrze wrocławskiej. Zwrócono uwagę na organy i organistów oraz głośniki. Na koniec Autor przedstawił szkołę katedralną we Wrocławku, jej nauczycieli, wykładane przedmioty oraz udział uczniów w liturgii katedralnej.

Wszystkie artykuły zostały zaopatrzone w bibliografię zebrana i zestawiona przez A. Supruniuk.

Prezentowana synteza dziejów diecezji wrocławskiej w średniowieczu, jest podstawową publikacją o dziejach tej diecezji. Książka stanowi zachętę do dalszych, szczegółowych badań nad różnymi zagadnieniami z historii diecezji wrocławskiej.

«Kształcenie archiwistów i zarządców dokumentacji w kontekście wdrażania Procesu Bolońskiego». Materiały Konferencji Sekcji Archiwalnej Stowa-

rzyszenia Archiwistów Polskich i Zakładu Archiwistyki Instytutu Historii UMCS. Lublin, 23-24 października 2008 r., red. I. Mamczak-Gadkowska, w: *Studia Materiały Konferencji SAP nr 2, Poznań 2009, ss.145 (w tym 12 fotografii).*

Numer zawiera materiały pokonferencyjne z sesji, która odbyła się w Lublinie na temat kształcenia archiwistów i zarządców dokumentacji w świetle Procesu Bolońskiego, który aktualnie jest wdrażany w polskim systemie szkolnictwa wyższego. Inicjatorem sesji była Sekcja Edukacji Archiwalnej Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, która powstała w 2007 r. W konferencji lubelskiej uczestniczyły wiodące środowiska akademickie kształcące archiwistów oraz pracownicy archiwów. Sesja odbyła się w ramach obchodów jubileuszu trzydziestolecia kształcenia archiwistów w UMCS oraz dziesięciolecia istnienia Zakładu Archiwistyki UMCS.

Publikację materiałów pokonferencyjnych otwiera słowo wstępne W. Kwiatkowskiej, po którym znajdują się wygłoszone podczas sesji następujące referaty: E. Perłakowska, *Oczekiwania obecnego rynku pracy a kształcenie archiwistów*, I. Mamczak-Gadkowska, K. Strykowski, *Deklaracja Bolońska a kształcenie archiwistów w Europie*, W. Chorażyczewski, W. Kwiatkowska, *Kierunki zmian w programach nauczania archiwistów w Polsce po podpisaniu Deklaracji Bolońskiej*, L. Wilczyński, *Przegląd zmian w kształceniu archiwistów kościelnych*, W. Stępnia, *Studia trzeciego stopnia (doktoranckie) z archiwistyki w Polsce na tle europejskim*, L. Harc, *Kształcenie ustawiczne archiwistów i zarządców dokumentacji w kontekście Procesu Bolońskiego*, K. Skupieński, *Przegląd kluczowych problemów w nauczaniu archiwistów i zarządców dokumentacji*.

Konferencja lubelska nie tylko przedstawiła dotychczasowy system kształcenia archiwistów, jego ocenę i problemy w tej dziedzinie ale także zapoczątkowała prace nad ustaleniem minimum programowym studiów licencjackich i magisterskich z archiwistyki.

Opracował Artur Hamryszczak